

ДЕЈАН ЂОРЂЕВИЋ
ТИЈАНА ДАБОВИЋ¹

МОНДИЈАЛИЗАЦИЈА – НЕГАЦИЈА ТЕРИТОРИЈЕ

Извод: Основни циљ овог рада је да укаже на неке слабости и недоследности концепта мондијализације, посебно када је реч о све очитијем негирању територијалности као принципа и сурове реалности неравномерне просторне расподеле ресурса, богатства и становништва на глобалном нивоу. Превласт мондијализма и неолиберализма у економској, али и социјалној, културној па и лингвистичкој сфери неминовно води ка још већем заостравању разлика, таквом да га неки аутори називају «сукобом цивилизација». Негирањем територијалности практично и просторно планирање губи свој елементарни смисао, а апострофирање партиципације у планирању као решења за нагомилане проблеме у простору заправо представља погрешан рецепт у погледу постизања новог легитимитета професије.

Кључне речи: мондијализација, неолиберализам, демографски раст, ресурси, територија, просторно планирање.

Abstract: The main objective of this paper is to present some weaknesses and inconsistency of the mondialization/globalization concept, especially regarding obvious negation of territoriality as a principle and a crude reality of uneven spatial distribution of resources, wealth and population on global scale. The domination of the globalism and neo-liberalism in the spheres of economy, society, culture and even language leads toward greater differences, in such intensity that some authors describe it as a “clash of civilizations”. Loosing territoriality means loosing “raison d’etre” of spatial planning. Some efforts to introduce participation as a planning solution for the beginning of the new century is actually a Trojan horse and a step in the wrong direction.

Key words: mondialization, neo-liberalism, population growth, resources, territory, spatial planning.

Шта називамо мондијализацијом?

Пре извесног, не тако великог броја година термин «мондијализација» (или «глобализација») је ушао у свакодневни речник као свуда ношено објашњење за сва питања која се могу поставити и као решење за све проблеме који могу настати². Мондијализација се појавила као дете невиђеног техничког напретка телекомуникација на размеђи два миленијума. Токови новца су добили на брзини, постали су готово тренутни у реалном времену, по квазијефтиној цени. У домену економије наједном је било лако створити квазидржавне ентитете (назовимо их

¹ Др Дејан Ђорђевић, ванредни професор, Географски факултет, Београд, Студентски трг 3/3.

Мр Тијана Дабовић, асистент, Географски факултет, Београд, Студентски трг 3/3.

Рад представља резултате истраживања пројекта 146010, који финансира Министарство науке Србије

² Моћни предајници аргумената мондијализације су велики међународни организми (Светска банка, Европска комисија, Организација за економски развој и сарадњу), конзервативни «think tanks», односно мислионице (Менхетн Институт у Њујорку, Адам Смит Институт у Лондону, Фондација Дојч Банке у Франфурту, бивши Институт Сен Симон у Паризу), филантропске фондације (попут Сороса), школе власти (Science-Po у Француској, London School of Economics у Великој Британији, Harvard Kennedy School of Government у САД, итд.) и велики медији. Постоји и супротна струја која критички посматра мондијализацију као феномен и које је Антони Гиденс, апологета и интелектуални фронтмен процеса, назвао «скептицизма», чији број расте и полако, поред интелектуалне, добија и организационе форме. Све на основу: Ringer F. (1969); Hirst P.&Thompson G.(1996); Dixon K.(1998); Mohan G. & Stokke K. (2000).

међународним корпорацијама) који ће имати сет правила једноставнији и мање ригидан него права држава. Чак су се и неке државе из категорије «порески рај» (а све су то чешће старе и нове микро-државе) специјализовале за сумњиве финансијске трансакције, све под плаштом тајне банкарског пословања. Транспорт људи и добара такође је убрзан, али ни близу колико информација.

Наравно, најживље промене су се догодиле у домену економије. Неолиберални концепт уређења економских односа тражи слободну размену добара и услуга, са што мање правила и ограничења. Има држава које одбијају да играју тако опасну игру, које уводе квоте и контролишу шта се увози унутар граница, али се њихов отпор превазилази суцесивним фазама либерализације тржишта, под покровитељством институција попут Светске Трговинске Организације (СТО). Мондијализација је још очигледна када је реч о свету финансија. Златни еталон, кованице па и банкарски записи постају ствар прошлости. Прави новац замењен је пластичном картицом, а порески систем, који је по правилу неуједначен, тежи унификацији (јасно, под притиском).

Мондијализација има и своје резултате и последице. Прва од њих су мултинационалне компаније. Оне су постале огромне («светске компаније», са великим капиталом, али мање великом радном снагом), све су више и више анонимне (њихови акционари су финансијске институције и пензиони фондови, поред осталих), и све су више хоризонталне (не заокружују процес производње, већ се баве пословима који су све више и више разгранати). У територијалном смислу оне су заиста мондијалистичке: имају објекте и бирое на свим континентима, већ према захтевима и могућностима тржишта и цене радне снаге. На тај начин је марксистичка мисао о међународној подели рада добила сасвим нови смисао.

Главни промотери мондијализације су земље са дугом либералном традицијом, посебно САД и Велика Британија. Давање предности економији у односу на социјална питања доноси профит, али и негодовање друштвених слојева који су таквим политикама погођени као и отпор влада које имају некакову врсту социјалистичког предзнака или макар теже да спроводе јаче социјалне мере. Негодовање социјално угрожених се супресира низом софистицираних мера које укључују различите социјалне програме а не «државу благостања», док се отпор држава и влада савладава економским притиском и, по потреби, војном интервенцијом. Економски притисак води ка пауперизацији државе, претварању јавних добара у тржишна и генерализацији несигурности у погледу радног места. Када друштво («стадо») није задовољно социјалним ефектима, дугорочна еволуција чак и напредних економија у правцу подређивања тржишту схвата се фаталистички, као неизбежност мондијализације.

Мондијализација је јако очита и у домену културе, а њено најјаче оруђе је унификација комуницирања³ и доминација једног језика – америчке верзије енглеског. Та доминација је видљива не само у области економије и финансија, већ и у домену технике и технологије. Земље које прихвате доминацију енглеског језика су у великој мери привилеговане, а понекад је превођење на енглески једини начин да одређена културна, литерарна и друга баштина добије признање на међународном нивоу. Чак и језик науке постаје унифициран: највећи број англо-америчких аутора и

³ У свим развијем земљама, власници компанија, међународни високи функционери, медијски интелектуалци и новинари високог ранга, почели су сложено да причају једним чудним новогвором чији речник, наизглед настао сам од себе, сада пуни сва уста: «мондијализација» и «флексибилност», «руковођење» (governance) и «запосливост» (employability), «исључење», «нова економија», «комунитаризам», «мултикултурализам» и њима сродни изрази «постмодерно», «етнос», «идентитет», «фрагментација», итд. Види: Бурдије П., Вакан Ј. (2006).

не признаје научне резултате ако нису публиковани на енглеском, чак иако су они презентовани у врло озбиљним магацинима, али на неком другом језику.

Мондијализација, наравно, није никакав нови феномен и схватање да је она почела касних седамдесетих година двадесетог века да би била интензивирана након пада Берлинског зида, односно када су о њој почеле расправе је чист мит. Дубља истраживања показују да процеси мондијализације имају дугу историју, да су временом мењали облик, домашај и брзину, да су их покретале различите силе (империје, светске религије, миграције становништва, технолошке иновације, трговинске компаније) и да су се ширили на различита поља друштвеног живота, од економије и политике, до културе и екологије. Иако развој није следио линеарну путању – смењивали су се периоди интензивнијег повезивања света са повлачењем и затварањем у локалне оквире, а неравномерности су се испољавале како у виду просторног ширења мондијализације, тако и у погледу њених учинака и последица – еволуција је уочљива. Засада је крајњи резултат формирање ЕУ: ако се има у виду суштина мондијализације, процеси европске интеграције су управо онакви како их је дефинисао Мануел Кастелс: «Европска интеграција је, истовремено, реакција на процес мондијализације и њен најнапреднији израз».

Мондијализација је и мит с обзиром да подаци о трговинским и инвестиционим токовима, као и о кретању радне снаге показују да је ниво економске интеграције света заправо мањи него у доба златног стандарда, а да се истовремено јаз између Севера и Југа продубљује (Hirst&Thompson 2000). Мондијализација је мит и зато што се потцењује моћ националних држава и њихов утицај на међународне економске активности, нарочито када је реч о економски најразвијенијим земљама. Оно што се одвија на позорници света је просторно и садржински ограничена интеграција у оквиру појединих региона света (нпр. у Европи, Азији и северној Америци), који постепено израстају у међусобно супротстављене блокове. Дакле, на делу је нова регионализација, а не глобализација (Hirst&Thompson 1996). Мондијализација је, међутим, највећи мит због тога што земљину куглу посматра као примитивну географску карту очима ученика из раних разреда основне школе, односно као сајбер свет који нема своје специфичности са просторном одредницом. Проучимо зато колики је значај концепта територијалности управо када је реч о ограничењима са којима се процес мондијализације суочава, од којих су карактеристична два: оскудица хране и енергетских сировина, и то у глобалној размери.

Ограниченост прехранбених ресурса и енергетских извора и питање њихове територијалности

Демографски раст и концентрација отварају изазов задовољавања нараслих потреба светског становништва. Малтусова теорија стара два века поново је оживљена у периоду 1960-1970., када су земље у развоју и неразвијене земље доживљавале прву фазу демографске транзиције (опадање стопе морталитета), након које није уследила логична друга фаза (опадање стопе наталитета), иако су неке многољудне земље попут Кине, Индије, или Индонезије преузеле одређене мере принудне редуције у погледу величине породице. Резултат је био значајно повећање светске популације, а страхови су појачани енергетском кризом из 1973/74. године, након које више никад није било и неће бити јефтине енергије. Футуролози су се, наравно, спорили око сценарија будућности – једнима је она изгледала идилична, а другима катастрофична – покушавајући да своје анализе заснују на екстраполацији постојећих трендова. Економиста Колин Кларк (1971) је тврдио да га уопште не забрињава демографски раст, јер планета располаже огромним ресурсима (углавном испод површине) који су у највећој мери неискоришћени. Он је писао о «плутајућим огромним платформама на сред мора које ем искоришћавају подморје, ем повећавају

површине обрадивог земљишта». У истом маниру, вршећи екстраполацију демографских и производних трендова, Херман Кан и Антони Винер (1968), нису предвидели никаква ограничења ни до 2000. године, ни након тога. Насупрот, у отприлике исто време, једна екипа истраживача са Масачусетског института за технологију, пишући извештај за Римски клуб, узвикује «Зауставите раст!». Медоус и његов тим (1972) вршили су такође екстраполацију трендова експоненцијалног раста светске популације, индустријске производње и степена загађености средине и стагнације расположивих ресурса *per capita*. Користећи поред наведених и варијабле као што су обим инвестиција, вештачки и природни ресурси те кретање капитала, створили су модел могућих политика на глобалном нивоу. Сажето, њихов сценарио је био глобална катастрофа: до 2020. године колапс индустријске производње, до 2040. еколошка катастрофа, а до 2050. године и она демографска. Нису помагале ни варијације типа удвостручивање обрадивог земљишта или укупне производње. Њихове препоруке су биле драстичне: 1) стабилизација светске популације, 2) брзо прилагођавање обима инвестиција на просто обнављање примарног капитала, 3) 75% редукације коришћења природних ресурса и емисије загађивача по јединици производње, 4) реконверзију индустрије у погледу века трајања и сировинске основе и 5) конзервација и обнављање обрадивог земљишта, све познато као модел «нултог раста».

Иако су оба приступа од озбиљних научника још у оно време критикована као једнострана, превише математичка или економетријска (види Dumont 1973), ипак су, посебно ова потоња, служила као озбиљно упозорење да нешто треба мењати. Иако реченим моделима недостају (нпр. као варијабле) систем друштвених вредности и циљева (који је увек проблематичан), као и тенденције у укупним променама у друштву у погледу односа према природи, политици и новцу, све до социјалних релација⁴, ипак је као главни недостатак наведено то што су оба модела рађена и подаци агрегирани само на светском нивоу, односно што аутори нису узели у обзир неједнаку расподелу богатства, ресурса и становништва, односно нису разматрали њихову територијалну дистрибуцију и издиференцираност, што би дало много веродостојније слике будућности (или како је то Алфред Корзибски 1998. године пластично написао и детаљно разрадио – «једна карта није територија»). Не обазирећи се на чињеницу да мондијалисти и данас воле да ствари уопште и заокруже, те да нерадо истичу територијалне разлике и неравноправну дистрибуцију моћи и богатства (заодевајући своју причу обланама о све мањим разликама, дистанцама и «глобалном селу») позабавићемо се овом темом са два аспекта: расположивошћу ресурса за производњу хране и енергетских ресурса.

Прехрамбени ресурси и глад⁵ – производња хране почива на два велика међусобно супротстављена модела пољопривреде: онај који називамо традиционалном пољопривредом и који је био развијен у Европи пре индустријске револуције, али који представља садашњицу готово свих земаља у развоју, и други који можемо назвати тржишна пољопривреда, модел који примењују развијене земље.

Основне одлике традиционалне или екстензивне пољопривреде су:

⁴ Социјалне релације се, на нашу жалост, не развијају у позитивном правцу. Озбиљни аутори помињу термине као што су «сукоб цивилизација» (Huntington 1996, Dogra 1998), «неизбежни будући конфликти» (Shi 1993), или чак и «крај човечанства» (Fukuyama 1992). И док аутори из источне Азије потврђују тезу о сукобу цивилизација и посматрају реперкусије са становништва својих земаља, нпр. Кине, Индије и Јапана (тим редом види: Shuxian 1993, Elmandjra 1990, Sato 1997), они из земаља са већинским муслиманским становништвом или са великом имиграцијом муслимана говоре о верским сукобима (Kalin 2001, Russet et al 2000, de Jouvenel 2007), односно о глобалном сукобу два концепта – дихад културе и Мекдоналдс света (Barber 1992).

⁵ Све на основу: Merlin P., 2002.

- Производња (у току најповољнијих периода) неопходне количине хране за задовољење годишњих потреба;
- Евентуални вишкови хране усмерени су на локално урбано тржиште;
- Велика осетљивост у погледу природних непогода, посебно оних климатских;
- Сезонски карактер радова и следствено сезонски начин живота.

Традиционални пољопривредни модел одликује мање-више довољан квантитет исхране – око 2700 kcal дневно за одраслу особу, али квалитет може да буде неуједначен, посебно током године. Тако на пример, систем исхране заснован на маниоци у Андима на североистоку Бразила и у Сахелу је врло оскудан протеинима (много мање од потребних 75 g дневно). Слично је и са областима у приобаљу који се претежно хране морским плодовима.

Одлике тржишне или интензивне пољопривреде су потпуно супротне:

- Специјализација производње, будући да је нестала потреба да се група прехрани током целе године;
- Врло разноврсна исхрана – све је мање и мање важно годишње доба;
- Промет пољопривредних производа је све сложенији са све више посредника;
- Велика је улога транспорта и то на регионалном, националном и међународном нивоу;
- Напуштање мање продуктивног земљишта или земљишта које је тешко и скупо обрађивати;
- Масовна употреба механизације, хемијских препарата, нових метода узгоја и селекције врста.

Пољопривредна производња са тржишном оријентацијом одликује се и добрим квалитетом и разноврсношћу што је добро за здравље, мада одређени производи полако губе свој традиционални укус. Индустријализација пољопривреде довела је до ситуације да се климатска, педолошка и друга ограничења могу донекле ублажити применом савремених технологија. Неке развијене земље, као што су САД, Француска, Аустралија, Данска, производе огромне количине и вишкове хране намењене светском тржишту. Чак су и неке врсте хране које су специфично везане за одређене територије постале део светског производног и трговинског ланца, углавном путем бруталне куповине великих површина обрадивог земљишта за мале паре.

Глад у свету – светска производња хране по количини на годишњем нивоу отприлике одговара светским потребама за храном и овај податак мондијалисти врло често користе као аргумент за афирмацију своје концепције (1996. године светска продукција дневно била је 2718 kcal по становнику што савршено одговара реченом износу од 2700 kcal, мада је забележена неуједначеност у погледу количине животињских протеина и витамина). Захваљујући међународној трговини, односно увозу, многе земље су у ситуацији да квалитетније прехране своје становништво, наравно ако за то имају средстава. Многе, на жалост, то нису у стању да ураде: сматра се да данас око 450 милиона људи гладује, а још 800 милиона свакодневно ризикује да добије неку од болести узроковану недовољном и неквалитетном исхраном. Најтеже погођени региони су Африка, Латинска Америка (посебно област Анда) и одређени сектори Јужне и Југоисточне Азије. ФАО је у погледу бројки још ригорознији: ова организације сматрала је да је још 1980. године 2 милијарде људи у свету патило од неухрањености, са физичким и менталним последицама које су познате. Посебно треба разликовати хронични недостатак квалитетне хране који настаје као последица неравномерног размештаја светског богатства од периода глади који могу довести до

озбиљних конфликта (Биафра 1968. године, Сахел 1983. године, Судан 1988. године, Источна Африка 1992. године и данас). Наравно, потребно је поменути да несташица хране може бити изазвана и лошим управљањем – примери су Уганда под Иди Амин Дадом и Камбоџа под Црвеним Кмерима. Ратови, по правилу, доводе до инсуфицијентне исхране. Оно што је заиста важно то је да хране има довољно и данас и до 2050. године до када се предвиђа да ће светска популација нарасти до 9 милијарди према проценама УН.

Енергија између модела обновљивости и ефекта стаклене баште – све оптимистичке пројекције и модели у погледу производње енергије и њене релативно ниске цене пале су у воду након нафтне кризе 1973/1974. године. Бесповратни пораст цене нафте узроковао је не само нафтну кризу (тзв. „петролејски шок“), већ и потребу да се производња енергије и светска привреда у целини адаптирају на могуће и/или сталне несташице. Прилагођавања о којима говоримо су била како технолошка (смањење губитака у преносу, иновације у погледу смањења потрошње струје по апарату, градња капацитета за алтернативне видове енергије), тако и економска и политичка. Данас су светске потребе за енергијом на годишњем нивоу еквивалентне маси од 9 милијарди тона нафте плус једна милијарда тона биомасе. Да ствар буде још озбиљнија ове потребе стално расту, по годишњој стопи од 1,5 % у последњих 25 година. Очекује се да ће већ 2020. године за снабдевање света бити потребно 12 милијарди тона петролеја односно биомасе, односно 15 милијарди тона до 2050. године (Vacher, 2000).

Потрошња енергичне енергије је, међутим, неравномерно распоређена по земљама, чак и међу оним богатим. Тако један становник САД или Канаде троши у просеку еквивалент од 8 тона годишње, један Француз два пута мање, а један Португалац чак 6 пута мање. Највише троши један становник Бахреина – око 10 тона. Са друге стране, већина неразвијених земаља троши мање од 100 kg по становнику, док најсиромашније земље света – Багладеш, Афганистан, Хаити, Лаос, Непал – троше и мање од 50 kg.

Познато је да је производња нафте и природног гаса регионално концентрисана (нпр. земље ОПЕК-а), али је од ове чињенице значајније да и тако неравномерно распоређене резерве и производни капацитети полако пресушују. У погледу структуре потрошње, гас се све више користи у односу на нафту која ће потпуно нестати као расположив ресурс до 2040. године (процене директора Shell-а и British Petroleum-а). Отуда се решење све више тражи у оквиру изградње нових нуклеарних капацитета (што себи могу да приуште само богате земље, уз велики ризик од хаварије попут Чернобилске) или обновљивих извора енергије, чија је експлоатација такође веома скупа (па неће бити доступна већини неразвијених земаља у наредних 30 година) и релативно неефикасна – нпр. уз сва улагања удео алтернативних извора у укупној производњи електричне енергије ни у једном тренутку није премашио 5% (Merlin, 2002). На тај начин ће већ изражене територијалне неравномерности у погледу производње и потрошње енергије постати још уочљивије.

Мондијализација и просторно планирање

Просторно планирање има данас нову логику. Од 1990. године до краја миленијума, у великом броју земаља извршене су различите иновације законодавства, административних процедура и институционалних аранжмана у домену просторног или територијалног развоја, ради постизања боље хоризонталне и вертикалне координације.

Наведени тренд ревизије система просторног планирања је делимично одраз утицаја тзв. глобализације и одрживог развоја на творевине и процесе који су у

претходном периоду разматрани само са становишта домаћег (унутрашњег) значаја. За разлику од трговинске или пољопривредне политике, постоји јак притисак на националне владе од стране међународних организација и унија у погледу прилагођавања политика просторног развоја. Фирме, инвеститори и грађанство ширењем глобалних перцепција и перспектива све више вреднују квалитет простора и, што је још важније, крећу се од једне локације до друге. Из тог разлога поуке искустава различитих земаља су посебно корисне приликом реформе правног и институционалног оквира и државне управе свуда, па и у нашој земљи. Сагласно реченом, владе су у обавези да пореде постојеће оквире политика просторног развоја са иновацијама у окружењу и да их по потреби адаптирају, наравно у свом националном контексту.

Традиционално, тежиште планова било је на промоцији алокације пројеката и тема везаних за коришћење земљишта са ригидном структуром која је била инкомпатибилна са динамичком природом модерног економског и социјалног живота. Кохерентним планом се сматрао онај који пружа стабилност у погледу режима коришћења земљишта. „Шта где иде?“ је још увек важна доктрина, али су се критеријуми њене успешности променили у смислу да сада рефлектују мултисекторску и динамичку природу стратегија заснованих на визијама о томе какву територију грађани желе у будућности.

Растућа интеграција тржишта роба и услуга као и тржишта производних фактора (капитал, радна снага, технологија и информације) као последица мондијализације у ствари значи да појединци и фирме имају много већу слободу избора локације него икада раније. Са померањем тежишта са „тврде“ на „меку“ инфраструктуру, територијални утицај секторских политика инвестиција, квалитет дизајна и управљања пројектима и партнерства између јавног и приватног сектора постају све значајнији. Све мобилнији капитал захтева специфичне квалитете територија за инвестирање – мултинационалне корпорације пореде квалитете места за локацију пословних функција у глобалном смислу, посебно инсистирајући на дугорочним предностима са spremношћу да се инвестира у животну средину, компетентност радне снаге и изградњу локалних капацитета. Економски актери на локалном нивоу изнова позиционирају свој производ у стално мењајућем пејзажу глобалне економије. У тим процесима нека су места успешнија од других, чиме се ствара нова неравнотежа у просторном развоју, са социјалним и другим проблемима који се потом морају решавати у политичкој сфери. У глобалној економији, не само фирме, већ и територије све више бивају у ситуацији да воде тржишну утакмицу међу собом. Надаље, територије отворене ка глобалној економији заправо оживљавају идеју о територијама које се стално прилагођавају спољним тржишним силама и ефектима, уместо старе идеје о територијама са фиксираним физичким структурама.

Са повећањем приступачности глобалним медијима и интернету применом нових технологија, људи данас могу живети истовремено на локалном и глобалном културном нивоу, што има утицаја и на њихова очекивања и стил живота. Захваљујући инвестицијама у физичку инфраструктуру, становништво је више мобилно, гледајући дневно, недељно, годишње или чак генерацијски. Тиме је повећана и могућност поређења квалитета различитих места у погледу услова за живот и рад. Резултат оваквих процеса неједнаког просторног развоја је загушење и загађење атрактивних зона са једне, и рурална изолација или урбане зоне високе тензије (без обзира колико град био успешан у целини), са друге стране. Релације у области животне средине такође повезују глобалне климатолошке и хидролошке промене са локалним екосистемима. Активности фирми или домаћинстава су исто тако везане за ове системе кроз начин коришћења ресурса и начин одлагања отпада (Healey, 2001).

Процеси глобализације и регионализације изван националних граница чине просторно планирање које је усмерено само на „унутрашње“ развојне проблеме, анахроним. У све већој мери се тражи да оно има тзв. глобалну перспективу. Сматра се да је најважнија последица глобализације регионална подела рада на новој основи, са последицама на локално и национално тржиште рада. Регионална концентрација производње и становништва изазива опадање потенцијала у зонама које развојно стагнирају, те је потребно на националном нивоу ускладити потребну конкуренцију на међународном тржишту са праведније дистрибуираном концентрацијом знања и производних потенцијала.

У свему, четири основна стратешка циља просторног планирања ће бити најважнија у наредном периоду:

- Прво, просторно планирање има за циљ да коригује постојеће просторне или регионалне диспаритете унутар држава. Овај циљ је посебно експлицитно наглашен у земљама са изразитом концентрацијом економских активности или са великим неразвијеним подручјима. Ове земље усмеравају своје напоре у решавању загушења и осталих социјалних, економских и енвајронменталних проблема у метрополитенским подручјима, као и антиципацији одређених развојних различитости.
- Друго, просторно планирање је све више окупирано циљем достизања одрживог развоја. Неке земље су већ инкорпорирале овај циљ у њихове системе просторног планирања. У многим земљама национални оквир за планирање и коришћење земљишта се реализује кроз договор са регионима, посебно у погледу великих пољопривредних посела и зона културног пејзажа, недирнуте природе, планинских зона и зона око великих речних система, те приобалних зона.
- Треће, просторно планирање је средство координације различитих секторских политика у циљу постизања заједничких циљева просторног развоја.
- Четврто и последње, просторно планирање се схвата као механизам координације и интеракције који омогућује субнационалној управи да обликује сопствене политике просторног развоја сагласно са националним или чак интернационалним политикама и циљевима, те да олакша регионалну и локалну адаптацију на националне политике.

Речени постулати увелико обликују теорију и праксу просторног планирања на светском нивоу и, на први поглед, идеално се слажу са мондијалистичким концептом уређења света. Но, јавиле су се и сумње. Антиглобализам као покрет и начин мишљења располаже читавим низом аргумената, на једном општем нивоу. Ти су аргументи економске, социјалне, културолошке или друге природе и делимично су приказани у претходним поглављима. Заједница просторних планера је на свим континентима дала своје прилоге за расправу и своје аргументе. Они се могу подвести под неколико тачака:

- Планирање са интернационалним предзнаком, изузев декларативно, у пракси није дало нарочите резултате. Готово свуда традиционални системи прилагођени територијалним специфичностима тешко апсорбују мондијалистичке принципе решавања проблема у простору, као што се немогућим подухватом сматра и одумирање улоге државе у домену планирања на рачун неког вишег/већег територијалног ентитета. Дobar пример је сумрак политичког и професионалног кредибилитета Стратегије просторног развоја ЕУ (тзв. ESDP) као најважнијег примера реализације новог концепта (детално види Ђорђевић Д., Дабовић Т. 2005);
- Разлике и неједнакости се поштравају, уместо да су применом мондијалистичких принципа донекле ублажене. На глобалном нивоу све су веће

разлике између развијених и неразвијених земаља, док су на регионалном нивоу све израженији конфликти оса, коридора и центара развоја у односу на периферне делове територије;

- Покушаји да се уједначи/униформише пракса планирања су потпуно неуспели услед евидентних специфичности и традиције сваке територије. Покушај усвајања заједничке терминологије доживео је исту врсту фијаска, јер је она крајње уопштена, неразумљива, мења се из дана у дан услед политичког притиска, резултат је консензуса а не науке, у чему опет предњачи ЕУ која за сваки нови термин изда подебелу књигу у којој бирократе објашњавају професионалцима шта под новим термином подразумевају. Чак је и термин попут одрживог развоја (који је стекао легитимитет) у употреби у различитим државама као трајни развој, континуирани развој, ограничени развој и сл.;

- Доминација неолибералног концепта промоције тржишних механизма дезавуише озбиљне покушаје контроле и усмеравања развојних процеса у простору, што је суштина просторног планирања, али и суштина власти и државе (Miraftab F. 2004b). Пресликавати систем управљања Мајкрософта на систем управљања државом је апсурдно, као што је подједнако апсурдно да мастер план приватног холдинга постане званични плански документ. Капитал се лако пресели, радна снага нешто теже, али проблем у простору остаје локализован, а овај потоњи треба да разреши планер. Сигурно му је од велике помоћи синтагма «мисли глобално – делуј локално»!;

- Ресурса и слободног простора је све мање. Са неолибералним приступом сигурно га неће бити више; отуда су глобални рецепти без стварног значења од мале помоћи у свакодневној пракси;

- Новији теоријско-методолошки модели попут јачања партиципације у планирању (тзв. партиципативни модел, комуникативно планирање) су од све веће и озбиљније групе аутора означени као Тројански коњ неолибералиста у области планирања (види: Mohan G. & Stokke K. 2000, Cooke B., Kothari U. eds. 2002, Miraftab F. 2004a, DeFilippis J. 2004). Када си немоћан да решиш стварни проблем, заклони се иза мишљења грађана (који о суштини проблема немају појма!).

Сумарно, просторно планирање је као дисциплина далеко од тога да је пронашло рецепт свога деловања. Ако преживи неолиберализам и мондијализам, вероватно ће морати да се врати делу својих корена да би било иоле успешно. А најважнији део тих корена је управо територија, односно њени атрибути и специфичности.

ЛИТЕРАТУРА

- Bacher, P. (2000). *Quelle energie pour demain?* Paris: Nucleon.
- Barber, B.R. (1992). Jihad vs. McWorld. *Mondialisation, tribalisme et democratie. Futuribles*, N. 170, 3-19.
- Бурдије, П. и Вакан Ј. (2006). Нова планетарна вулгата. *Национални интерес*. Бр. 1/2006, 135-142.
- Clark, C. (1971). *Abundance et famine*. Paris: Stock.
- Cooke, B., Kothari, U. eds. (2002). *Participation: The New Tyranny?* New York: Zed Books.
- DeFilippis, J. (2004). *Unmaking Goliath: Community Control in the Face of Global Capital*. New York: Routledge.
- Dixon, K. (1998). *Les Evangelistes du marche*. Paris: Raisons d'agir Editions.
- Dorraj, M. (1998). In the Throes of Civilizational Conflict. *Peace Review*, Vol. 10, N.4, 633-637.
- Dumont, R. (1973). *L' utopie ou la mort*. Paris: Le Seuil.
- Ђорђевић, Д. и Дабовић Т. (2005). Криза европске политике просторног развоја. *Гласник Српског географског друштва*, 85(2), 111-118.
- Elmandjra, M. (1990). La crise du Golfe. Prelude a l' affrontement Nord-Sud? *Futuribles*, N. 147, 13-24.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
- Healey, P. (2001). New Approaches to the Content and Process of Spatial Development Frameworks. In: *Towards a New Role of Spatial Planning*. Paris: OECD Proceedings.

- Hirst, P.&Thompson, G. (1996). *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Hirst, P.&Thompson, G. (2000). Globalization – A Necessary Myth? In D.Held, A.McGrew (eds.) *The Global Transformation Reader*. Cambridge: Polity Press.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*. New York: Simon & Schuster.
- De Jouvenel, H. (2007). Pour une prospective géopolitique. *Futuribles*, N.332, 5-24.
- Kahn, H. At Wiener A. (1968). *L'an 2000. La Bible des trente prochaines années*. Paris: Laffont.
- Kalin, I. (2001). Islam and the West: Deconstructing Monolithic Perceptions. A Conversation with Professor John Esposito. *Journal of Muslim Minority Affairs*. Vol. 21, N.1, 155-163.
- Korzybski, A. (1998). *Une carte n'est pas le territoire*. Paris, Eclat.
- Meadows, D. et al.(1972). *Halte à la croissance!* Paris: Fayard.
- Merlin, P. (2002). *L'amenagement du territoire*. Paris: Presses Universitaires de France.
- MirafTAB, F. (2004a). Trojan Horse of Neo-liberal Development: Public-Private Partnership. *Journal of Planning Education and Research*, Vol.24, N.1, 89-101.
- MirafTAB, F. (2004b). Making Neo-liberal Governance: The Disempowering Work of Empowerment. *International Planning Studies*, Vol.9, N.4, 239-259.
- Mohan, G. & Stokke, K. (2000). Participatory Development and Empowerment: The Danger of Localism. *Third World Quarterly*, Vol.21, N.2, 247-268.
- Reich, R. (1997). *L'Economie mondialisée*. Paris: Dunod.
- Ringer, F. (1969). *The Decline of the Mandarins*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Russet, B. et al (2000). Clash of Civilizations, or Realism and Liberalism Déjà vu? Some Evidence. *Journal of Peace Research*, Vol.37, N.5, 583-608.
- Sato, S. (1997). The Clash of Civilizations: A View from Japan. *Asia Pacific Review*, N.57, 44-53.
- Shi, Z. (1993). Conflicts of Future. *Strategy and Management*, N.1, 3-47.
- Shuxian, L. (1993). The Relations of Confucianism to the Future. *21st Century*, N.4, 3-17.

DEJAN ĐORĐEVIĆ
TIJANA DABOVIĆ

S u m m a r y

MONDIALIZATION – THE NEGATION OF TERRITORY

This article argues that we need to develop foresight studies with a strong geopolitical element, although it also stresses the need, as a preliminary, to meet the challenge of finding a way of capturing the dynamics of the contemporary world situation which is as relevant as possible – a world that clearly no longer resembles the world of the past, heavily dominated as it was by the interaction of nation-states and above all by the Cold War with its head-on confrontation of two opposing blocs operating according to a common logic.

In the absence of an apposite system of representation, the approach offered by Samuel Huntington in his book “The Clash of the Civilization” met with great success. The essence of Huntington’s thesis is that the civilization paradigm is the best means of analysing, perhaps of anticipating, changes in international relations. The article recognized the need to acquire the new tools for deciphering a world where there is a vast increase in global interdependency as well as in tensions and conflicts that should not be viewed solely in terms of differences in culture or civilization, even if these factors undoubtedly play a growing role. Indeed, the rising debate about the wall of misunderstanding between West and the Arab World, North and South and similar themes are more and more occupying both newspapers and scientific magazines. From the abundance of the topics, this paper chose two: the shortage of energy resources and food production problems to confirm the lack of equity in spatial distribution of wealth on global scale and to urge to re-establish territoriality is one of the main principle when dealing with growing problems of mankind in the beginning of new millennia.

Spatial planning is, off course, suffering from globalization concept, bearing in mind the fact that all major data are aggregating on the world scale. One map is not the World! The traditional planning approaches will no longer suffice, that is clear, but the current solutions like international planning, i.e. ESDP did loose its political credibility. Furthermore, the recipe of more participation within the frame of planning as a discipline seems like Trojan horse of neo-liberalism in the contemporary social relations, as growing number of authors point out in professional magazines. In the article we argued for more “nation-based” analysis and, even more important, the need of use of “territorial” terminology when dealing with key constrains of today’s World.

Planning reduced to communication is a political statement in line with the building of a neo-liberal society, but fairly unfit for the pursuit of say sustainable development. Planning reduced to communication refutes the idea of the existence of something called a public interest. In a series of European policy documents, however, the idea of sustainable development is explicitly stated as a public interest, a fundamental point of departure. If current planning theorists refuse to recognize the existence of a public interest, other more up-to-date professions may soon replace planners. (Perhaps the replacement process is already under way?).

Planning theory is exiting reading compared to other branches of social science, but not because of its wit. Rather the contrary may hold true: much of what is labeled ‘planning theory’ actually displays little knowledge of the disciplines’ intellectual traditions but rather a shambles of concepts and theories and/or a simple apology for neo-liberal ideologies. In neo-liberal rhetoric, the economy is taken for a given like the forces of nature, and “we” have to adopt “our” actions to it – in order to be at least successful if not happy. But history indicates something else: the economy is a (fundamental) part of social life and implemented regimes are human endeavors and not given by extra-societal forces - except for cases where human endeavors have altogether destroyed the ecological requirements for human life.